

George Steiner

PRESÈNCIES REALS

Pròleg

AMADOR VEGA

Traducció de l'anglès

HELENA LAMUELA

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original *Real presences*
The University of Chicago Press
Chicago, 1989

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció BIBLIOTECA DE PENSAMENT
CONTEMPORANI, 5
Direcció de la collecció JOAN CARLES MÈLICH

Primera edició OCTUBRE DEL 2022

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció editorial ELOI CREUS
Disseny de la coberta ELISENDA SEVILLA I ALTÉS

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 1991 GEORGE STEINER
pel text

© 2022 AMADOR VEGA
pel pròleg

© 2022 HELENA LAMUELA BADIA
per la traducció

© 2022 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B 18732-2022
ISBN 978-84-17796-69-3

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Amb la col·laboració del Departament
de Cultura de la Generalitat de Catalunya

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

Pròleg, AMADOR VEGA 7

PRESÈNCIES REALS

I	Una ciutat secundària	21
II	El contracte trencat	75
III	Presències	171

PRÒLEG

Amador Vega

¿SOM CAPAÇOS AVUI de reconèixer i acceptar sense embuts que el simple acte de lectura d'una poesia ens pot dur a una experiència transformadora de l'ésser? ¿Que malgrat la tela d'aranya algorítmica, que ens fa sords i cecs al món sensible, i distrets del món intel·ligible, som els principals creadors i receptors de l'experiència estètica? Aquest llibre, sensible i intel·ligent, s'adreça als lectors que encara avui s'interessen per l'experiència estètica i la manera com comprem les vies de la creació artística, literària i musical, que són els tres àmbits majors en els quals l'autor es mou amb comoditat i provocació.

Quan, després d'haver dedicat alguns dels seus llibres més coneguts a qüestions tan greus com la tragèdia, la novel·la moderna o el llenguatge i les seves implicacions polítiques, escriu *Real presences* (Faber, Londres, 1989), Steiner es presenta als seus lectors amb un llibre en certa manera intempestiu. A la dècada dels vuitanta del segle passat, pocs pensadors s'haurien atrevit a publicar un llibre amb un títol com aquell, i encara menys amb el subtítol que constava en la primera edició: *¿Hi ha res en el que diem?* És prou

significatiu comprovar com l'èmfasi posat en la preposició —amb la qual Steiner feia una clara aposta per la dimensió misteriosa del significat, que perviu en els textos i en tota creació estètica intel·ligent—, hauria d'arribar a ser pertorbador pels seus crítics més atents. El lector habitual de textos humanístics a qui la paraula *misteri* —un terme que Steiner considera crucial pel raonament— li semblava fora de lloc, inapropiada o políticament incorrecta, perquè la troba científicament deficient o premoderna, potser hauria de deixar estar aquest llibre. Tot i això, li recomano que no ho faci i que, sense fer fàstics a la dimensió ineludiblement transcendent del títol, es prengui la molèstia de deixar en suspens els seus prejudicis científics i es converteixi, per unes hores, en un simple lector a qui li agrada gaudir de la bona poesia, alhora que la pateix.

En efecte, segons la tesi central del llibre, «l'experiència del significat estètic infereix la possibilitat necessària de la presència real». Bon coneixedor de la tradició teològica occidental, Steiner se serveix del pensament paradoxal per referir-se al supòsit que Déu— aquesta presència real— habita en el fons del significat estètic, garantint-ne la coherència i la comunicabilitat, mitjançant el llenguatge.

Molt aviat, la crítica més atenta va posar el crit al cel en considerar inactual aquella aposta, diguem-ne, metafísica; fins i tot alguns experts van denunciar una certa incompetència de l'autor en les més diverses qüestions de què s'ocupa el llibre, i no van faltar els qui veien a cada pàgina el rastre del realisme escolàstic o, fins i tot, una flaire eucarística en el mateix títol. No podem entrar a valorar tota aquesta crítica tan nombrosa de finals dels anys vuitanta, atès que del que es tracta aquí és de convidar a llegir el llibre i no fer passar

la gana amb qüestions que, n'estic convençut, són totalment prescindibles en el simple acte de la lectura. Tot amb tot, no podem obviar que aquest llibre comença amb un agut atac a la ciència acadèmica en l'àmbit de les humanitats, que veu víctima d'un aparell inexhaurible de producció mediocre i intrascendent. Fill de la modernitat científica, l'obsessió del món de les lletres per obtenir un mètode infal·libre en les anàlisis literàries ha acabat, en gran part, per bandejar dels escenaris acadèmics actuals el simple i autèntic acte d'interpretació d'un text: la manera en què un actor de Shakespeare interpreta una i altra vegada *Otello*, un bon pianista executa una sonata de Beethoven o un lector preparat recita en públic l'*Odissea*. L'experiència immediata que pot tenir algú que escolta, posem per cas, aquella sonata interpretada per un músic —l'única persona que, en realitat, està capacitada per fer una crítica i una anàlisi de la partitura— és la cosa més allunyada dels repertoris bibliogràfics a què s'aboquen els milers de productors d'articles científics i de crítica, de manera anàloga a com la memòria d'Homer està als antípodes de la memòria dels sistemes informàtics.

Combatíu al llarg de tot el llibre amb els corrents post-estructuralistes i desconstructivistes del segle vint i, en definitiva, amb l'ús d'una hermenèutica de la sospita que ell veu abocada al nihilisme, Steiner afirma amb sinceritat que «la bona interpretació és comprensió en acció», fent evident que la bellesa i l'efecte d'aquella presència real depenen de la qualitat de la interpretació de l'actor o executant. Les virtuts poètiques d'una interpretació no s'obtenen en el laboratori d'anàlisis crítiques, per molt sotmeses que estiguin a les lleis de la refutació i la contrastabilitat objectiva. La presència real és resistent a l'anàlisi i al judici i l'acte de creació (*poiēsis*)

que hi ha *en* el fonament d'una bona poesia, d'una obra d'art o d'una peça musical, sobretot en la forma d'aquesta execució o interpretació, no són coses que puguin simplement ser contemplades o escoltades perquè, en realitat, diu Steiner, són viscudes. És així com la bona interpretació se situa al costat de la creació poètica i ambdues constitueixen així la font d'aquella vivència estètica.

L'acostament fenomenològic a l'obra d'art fa necessària aquella vivència singular sense la qual tampoc no hi ha autèntica comprensió del que és la creació estètica, i aquí toca citar un fragment del llibre en el qual, al meu entendre, es condensen totes les reflexions anteriors i posteriors al voltant d'un pensament crucial:

L'encontre amb la creació estètica és, juntament amb determinades modalitats d'experiència religiosa i metafísica, la crida més «ingressiva», més transformadora que hi ha en l'experiència humana. Aquí la imatge emblemàtica torna a ser la d'una Anunciació, d'una «bellesa terrible» (Yeats) o gravetat que irromp dins la caseta del nostre ésser temorós. Si hem sentit correctament el batec d'ales i la provocació d'aquesta visita, la casa ja no es pot habitar com abans.

Per Graham Ward, reconegut teòleg de la Universitat d'Oxford, i un dels primers que va escriure una extensa ressenya de *Presències reals*,¹ el llibre de Steiner principalment tracta de la paradoxa i ho fa en un context afí al pensament dialèctic i, per cert, no lluny dels postulats de la teoria crítica de l'Escola de Frankfurt. Em sembla que aquesta apreciació és molt

¹ Graham WARD, «Review article George Steiner's *Real presences*», *Journal of Literature & Theology*, vol. 4, núm. 2 (juliol 1990), p. 226-238

encertada si el que volem és entendre passatges com el citat anteriorment. El tipus de metafísica que practica Steiner crec que s'explica per allò que, recentment, Peter E. Gordon ha denominat «migració en el profà», referint-se, en el seu cas, a pensadors com Theodor W. Adorno, Walter Benjamin i Max Horkheimer. Aquesta formulació procedeix del mateix Adorno quan, en el context dramàtic de la persecució i migració dels jueus, descriu una metafísica que ha anat a refugiar-se en el món profà, on perviu mitjançant el llenguatge i les maneres culturals característiques del fenomen de la secularització.²

Al tipus de pensament que practica Steiner, una mena de poètica abstracta del pensament, li convé la idea de migració del sagrat en el profà, i no sembla exagerat dir que una certa nostàlgia dels orígens s'entreveu al rerefons de la seva crítica a la modernitat secularitzada. De tota manera, caldria tenir molt present que aquesta mateixa modernitat que es va iniciar amb els moviments reformistes de l'Europa del segle XVI, i que va creure poder bandejar de l'escenari de la història l'antic règim del sagrat i del misteri, va acabar, al seu torn, incorporant unes noves maneres de significació d'aquell sagrat, que perviuen com a «rastre» (Derrida) o «presències reals», de manera que va dotar l'experiència estètica d'una dimensió religiosa fins aleshores desconeguda. Així, el pensament del darrer o últim Derrida, potser malgrat Steiner, també s'insinua en aquesta mateixa direcció.

Sense les maneres de fer servir la paradoxa, que alguns autors moderns i contemporanis practiquen amb generosi-

² Peter E. GORDON, *Migrants in the profane. Critical theory and the question of secularization*, Yale University Press, New Haven / Londres, 2020, p. 9.

tat, ¿com podríem acostar-nos a la poesia de Yates, o Rilke, per mirar d'entendre l'ambigüitat d'aquella bellesa terrible? No vull dir que la paradoxa sigui una figura exclusiva del pensament modern, però la manera en què aquest pensament ha hagut d'esforçar-se per arribar a copsar aquell tipus d'inspiració de què parla Steiner, no hauria sigut possible sense la ruptura que va forçar la secularització, amb el benentès que aquest fenomen que pretenia posar fi al model metafísic de pensament també forma part del procés dialèctic de construcció i destrucció a què està sotmesa la mateixa religió.

Ja ha sigut destacat altres vegades que el pensament hermenèutic de Steiner, malgrat la seva novetat, és fidel a qüestions que l'havien preocupat des de feia anys, com per exemple a *Silent and the poet* (1966), un assaig on la dimensió transcendent de la creació poètica ja anunciava el paper crucial del logos humà. A PRESÈNCIES REALS, l'autor s'obre de manera extraordinària a la creació artística, especialment pictòrica i musical, tot cercant no una teoria sinó un pensament que inclogui un tipus d'interpretació viva, en acció. La interpretació és una forma de *performance*, ja que cerca el lloc o escenari on la presència es faci significativa, en el seu cas, real. I a més, aquest acte que és creatiu, i també interpretatiu en l'execució, és responsable: per Steiner, entendre és una forma de resposta que s'obre a una dimensió ètica de la persona que intervé en el diàleg creatiu. L'acte hermenèutic és, a més, moral i espiritual.

Al seu llibre, Steiner escenifica un acostament fenomenològic a l'acte de la lectura, fent viu un significat que s'actualitza cada vegada de nou, i per aquesta raó els lectors que vam llegir el seu llibre al segle passat, però també els

d'avui, podem conviure amb els actes més extraordinaris narrats en la literatura, executats en una sala de concerts, o en la simple declamació d'un poema. El nou lector que ara obre aquest llibre, tot tenint present les exigències polítiques i ètiques del nostre temps, podrà valorar fins a quin punt les reflexions de Steiner són també actuals i si, malgrat una certa desproporció en el gust i elecció dels documents, així com dels actors i actrius que fa sortir en escena, la seva aposta intempestiva pel misteri, en el cor de la creació humana, encara ens diu alguna cosa.

PRESENCIES REALS

*A Jacqueline Werly,
font de música*

Les proves fatiguen la veritat.

GEORGES BRAQUE

*Per filosofar, cal davallar fins al caos primigeni
i trobar-t'hi com a casa.*

LUDWIG WITTGENSTEIN.

I

UNA CIUTAT SECUNDÀRIA

I

ENCARA AVUI DIEM que el sol «surt» i que el sol es «pon». Parlem com si el model copernicà del sistema solar no hagués substituït irrevocablement el ptolemaic. Metàfores buides, figures retòriques gastades poblen el nostre vocabulari i la nostra gramàtica; han quedat atrapades, tossudament, en les bastides i els replecs de la parla quotidiana i s'hi regiren com parracs o fantasmes a les golfes.

Per aquest motiu, els homes i les dones racionals, sobretot en les realitats científiques i tecnològiques d'Occident, continuen fent referència a «Déu». Per això el postulat de l'existència de Déu persisteix en tantes expressions i al·lusions que fem servir sense pensar. No hi ha cap reflexió ni creença plausible que en subscrigui la presència. Ni tampoc cap prova intel·ligible. Allà on Déu s'arrapa a la nostra cultura, a les convencions retòriques que fem servir, és un fantasma de la gramàtica, un fòssil incrustat en la infantesa del discurs racional. Això afirma Nietzsche (i molt altres després d'ell).

Aquest assaig argumenta el contrari.

Proposa que tota comprensió coherent del que és el llenguatge i de com funciona, que tota explicació coherent de la capacitat que té la parla humana de comunicar significats i

sentiments està garantida, en l'última instància, pel pressupòsit de la presència de Déu. Defensaré la tesi que l'experiència concreta del significat estètic, la de la literatura, de les arts, de la forma musical, pressuposa la possibilitat necessària d'aquesta «presència real». La paradoxa aparent d'una «possibilitat necessària» és, exactament, allò que el poema, la pintura, la composició musical són lliures d'explorar i realitzar.

Aquest estudi sostindrà que l'aposta pel significat del significat, per la capacitat que tenim de percebre i respondre quan una veu humana s'adreça a una altra, quan ens trobem cara a cara amb el text, amb l'obra d'art figurativa o musical, és a dir, quan ens trobem l'*altre* en la seva condició de llibertat, és una aposta a favor de la transcendència.

Aquesta aposta —que és la de Descartes, la de Kant i la de tots els poetes, artistes, compositors, dels quals tenim constància explícita— té com a predicat la presència d'una qualitat real, d'una «substanciació» (la ressonància teològica d'aquesta paraula és evident), en el llenguatge i en la forma. Pressuposa que s'ha fet un pas, més enllà de la ficció o del purament pragmàtic, del significat a la significació. Segons aquesta conjectura, «Déu» és, no perquè la nostra gramàtica estigui desfasada; sinó que la gramàtica és viva i genera mons perquè hi ha aquesta aposta a favor de Déu.

Podria ser que aquesta conjectura, a tot arreu on s'hagi plantejat o es plantegi, resulti del tot equivocada. Ho serà, sense cap dubte, si es planteja amb vergonya.

